

L'espéranto, protolangue et interlangue pour interlinguistes

Christopher Gledhill

Journée « Interlangue et langue universelle »

8 mars 2014

I. « Interlangue » ?

I. « Interlangue » ?

projet de langue,
interlangue,
langue universelle,
langue philosophique,
langue auxiliaire internationale « IAL »,
langue inventée,
langue construite,
langue planifiée...

I. Typologie des « interlangues »

Langages universels « a priori » ou **philosophiques**

> Théorie des universaux, Taxonomies / Ontologies

Langues auxiliaires « a posteriori » ou **planifiées**

> Langues revitalisées

> Langues rationalisées

I. « Interlinguistique » ?

I) Ouvrages

Blanke, Detlev 1985 Internationale Plansprachen. Eine Einführung.

Blanke, Wera (ed.). 2008. Esperanto - Terminologie und Terminologearbeit. Esperanto - terminologio kaj terminologia laboro. New York: Mondial.

Fiedler, Sabine & Haitao Liu (eds.) 2001. Studien zur Interlinguistik,

Schubert, Klaus & Dan Maxwell (eds.) 1989. Interlinguistics: Aspects of the Science of Planned Languages. Mouton de Gruyter.

Adams, Michael (ed.) 2011. From Elvish to Klingon: Exploring Invented Languages, Oxford, Oxford University Press.

Albani, Paolo & Berlinghiero Buonarroti. 2010 Dictionnaire des langues imaginaires. Paris, Les Belles Lettres,

Okrent, Arika. 2009. In the Land of Invented Languages, New York, Spiegel & Grau.

Yaguello, Marina 2006. Les langues imaginaires : mythes, utopies, fantasmes, chimères et fictions linguistiques. Paris, Seuil, 2006

I. « Interlinguistique » ?

2) Périodiques

Comrie, Bernard 1996 « Natural and Artificial International Languages: a Typologist's Assessment », Journal of Universal Language

Sabine Fiedler 2006 « Standardization and self-regulation in an international speech community: the case of Esperanto. » International Journal of the Sociology of Language.

Parkvall, Mikael 2010 « How European is Esperanto? A typological study », Language Problems & Language Planning

van Oostendorp Marc 1999 « Syllable structure in Esperanto as an instantiation of universal phonology », Esperantologio / Esperanto Studies.

3) Thèses

Natalia Dankova 1997. Temporalité en esperanto. Etude du transfert, Thèse de doctorat, Dir. Clive Perdu, Université Paris 8.

Oksana Viktorovna Burkina 2009, Proiznositel'naj a norma v Esperanto. Avtoreferat dissertacii na soiskanie uèenoj stepeni kandidata filologi èeskich nauk, Sankt-Peterburg, Sankt-Peterburgskij gosudarstvennyi universitet..

2. Hypothèses

2. Hypothèses

A) La espérantophones constituent une **communauté discursive**

1) idéogenèse (systèmes de valeurs, conflits idéologiques)

2) logogenèse (création d'une infrastructure sociale basée sur un système de « genres » textuels)

B) L'espéranto est une **langue de contact**

3) ontogenèse (d'un « projet de langue » à une langue de contact)

4) phylogenèse (évolution lexico-grammaticale, typologique)

2. Hypothèses

John Swales 1990 « Communauté discursive » (vs. « Communauté linguistique »)

1) **Système de valeurs**

la Interna Ideo, Homaranismo... > Analiza Skolo, Raŭmismo...

2) **Infrastructure sociale / politique**

Ligo Internacia de Esperantistoj, Lingva Komitato...> Universala Esperanto Asocio, Akademio...

3) **Système de « genres » textuels**

concordances, dictionnaires, leçons, poèmes, règles... > anthologies, blogs, conférences, journaux, revues...

4) **Système lexico-gramatical**

orthographe, grammaire, lexique... > prononciation, terminologie, phraséologie...

3. Idéogenèse

3. Idéogenèse : le *Fundamento*

Zamenhof, Ludwik L. 1887 Lingvo internacia. Varšava, Tipo-Litografija X. Kel'tera,

Zamenhof, Ludwik L. 1905 **Fundamento** de Esperanto. Paris, Hachette.

"Mi tamen ripetas, kion mi supre diris : oficiala parto de la lingvo devas ĉiam resti nur la Universala Vortaro kaj la 16 reguloj de la gramatiko; ĉio alia, kion mi faras aŭ faras, devas esti rigardata ĉiam kiel farado privata, por neniu deviga...ĉiuj miaj opinioj ne esprimataj en la gramatiko kaj Universala Vortaro devas esti rigardataj ne kiel leĝoj, sed nur kiel konsiloj de la plej kompetenta esperantisto" (Zamenhof 1904: Lingvaj respondoj)

Norma gramatiko

Waringhien, Gaston 1935 (& Kálmán Kalocsay 1938, 1981, 1985) Plena (analiza) gramatiko, Parizo: Sennacieca Asocio Tutmonda.

3. Idéogenèse : le *Fundamento*

"Analiza skolo"

Mimoo, Ludoviko 1961. Perfekteco de la Esperantaj Verboj. Sabadell. Eld. Moreno Medrano

Ŝulco, Rikardo 1985 Pledo por unueca lingvo. Paderborn, Esperanto-Centro

"En la Lingvo Internacia, lingvo origine arta, fundamentita sur pura racio, ne estas tiom sekvenda la uzo, kiom la logika analizo, kiu ĉiukaze donas ĝustan solvon".

NB: Edveno Grobe (trad.) 1998 Edgar Allan Poe: La Murdoj de Kadavrejo-Strato (The Murders in the Rue Morgue)

"Spirita / metagramatika interpreto"

Makkink, Gerrit F. 1990 Nia Fundamento sub Lupeo. Antwerpen, Flandra Esperanto-Ligo.

"Norma esperantologio"

Welger, Helmut 1992 Kelkaj lingvojuristaj ekspertizetoj. GrKG/Humankybernetik/2, p. 53 - 58.

3. Idéogenèse : le *Fundamento*

Kritikoj de la Analiza skolo :

Arnold, Manfred 1987. La perdiĝonta honoro de iu Virrikardo Ŝ. kaj la problemoj de la propraj nomoj. *Der esperantist* 1987, p. 141

Eichholz, Rüdiger 1990. Ĉu flanka elemento ne povas esti adjektivo? *Akademias Studoj* 1988-90, p. 209-212

Golden, Bernard 1991. Subnorma lingvouzo de la Analiza Skolo. *Fenomeno* 23a jaro 1991, n-ro 1 (Jan.), p. 7-8

Mattos, Geraldo 1999. Esenco kaj estonteco de la Fundamento de Esperanto. *Esperantologio*. *Esperanto Studies* 1a jaro 1999, n-ro 1, p. 21-37

Wennergren, Bertil 1988. Analizo de la analiza skolo. *Speciala Cirkulero* 1988 (Majo), n-ro 54, p. 3-29

Priskriba gramatiko :

Bertilo Wennergren, 2005. *Plena Manlibro de Esperanta Gramatiko*, El Cerrito, Esperanto-League of North Americap. p696

3. Idéogenèse : le *Raŭmismo*

la Manifesto de Raŭmo

Jouko Lindstedt, Giorgio Silfer (pseŭdonomo de Valerio Ari) kaj Amri Wandel. 1980
Manifesto de Raŭmo. (36a Internacia Junulara Kongreso de TEJO)

"I. Krizo de identeco La subskribintoj konstatis kontraŭdiron en la sinteno de la esperantistaro, kvazaŭ konflikton inter idea superego kaj ego: nia superego igas nin prediki al la aliaj homoj pri kelkaj mitoj - la dua lingvo por ĉiu; la angla lingvo estas nia malamiko; UN devas adopti Esperanton; ktp - kaj laŭdegi la lingvon eĉ neobjektive okaze de intervjuo; samtempe, inter ni, ni ĝuas kaj aplikas Esperanton laŭ tio kio ĝi efektive estas, sendepende de la praelaj sloganoj. Tio ja estas krizo de identeco, kaj ni sentas la neceson motivi nian esperantistecon per io pli kohera. ...

NB - Esperanta Civito

NB - Radikala Partio (Italio)

3. Idéogenèse : le *Raŭmismo*

Kritikoj de la Manifesto de Raŭmo.

Jorge Camacho 1999 La liturgio de l' foiro (kun kontribuoj de Corsetti, Daŝgupto, Lindstedt kaj Piron) Antverpeno; Progresema Esperanto-Forumo.

"Ni sekvas la Raŭman vojon, kiu kondukas al la atento pri la dialektika rilato inter nia mikrosocio kaj la makrosocio (prefere ol varti iun teorion internaciecon laŭ UN-skemoj) kaj paralele gvidas al la valorigo de la kulturo (literatura, muzika, bilda) kies radikoj ĉerpas el la konstato ke esperantisteco rolas kvazaŭ la aparteno al mem-elektita diaspora lingva minoritato" (Giorgio Silfer 1994, p. 212).

"... Nekonanton de foirismo unue surprizus ne la enhavo de la frazoj, sed ilia stilo. Karakterizas ĝin aparta lingvaĵo facile rekonebla post kelkaj legoj: mikrosocio, makrosocio, diasporo, lingva minoritato, transnacia ĉeflingvo..."

"... kiel okazas al religiiĝantaj herezoj aŭ sektoj, la agoj de foiristoj ofte identas la samajn farojn, kiujn ili kritikas. Example: la konstantaj akuzoj ĉefe kontraŭ UEA pri desuprismo* kaj piramidismo."

4. Logogenèse

4. Logogenèse: la Fundamento

1887 La Lingvo Internacia

1905 Fundamento de Esperanto.

(1) la Unua Libro (« la 16 reguloj de gramatiko »)

(2) la Universala Vortaro

(3) la Ekzercaro

1970 Plena Ilustrita Vortaro (réd. Gaston Waringhien, 2005 Michel Duc-Goninaz)

1985 Plena Analiza Gramatiko. (Kalocsay Kálmán, Gaston Waringhien.)

2005 Plena Manlibro de Esperanta Gramatiko. (Bertil Wennergren)

4. Logogenèse

« Les traductions bien faites seroient donc le moyen le plus sur et le plus prompt d'enrichir les langues. »

(d'Alembert 1766 Observations sur l'art de traduire, 19-20)

4. Logogenèse: la traduction (littéraire)

Puŝkin' 1888 La neĝa blovado Novelo (trad. Antoni Grabowski)

Dikens' 1891 La batalo de l' vivo (The Battle of Life) (trad. Ludwik Zamenhof)

Ŝekspir' 1894 Hamleto, Reĝido de Danujo, (trad. Ludwik Zamenhof) / Ŝekspir' 1964
Hamleto, Princo de Danujo (trad. Leonard Nowell Mansell Newell)

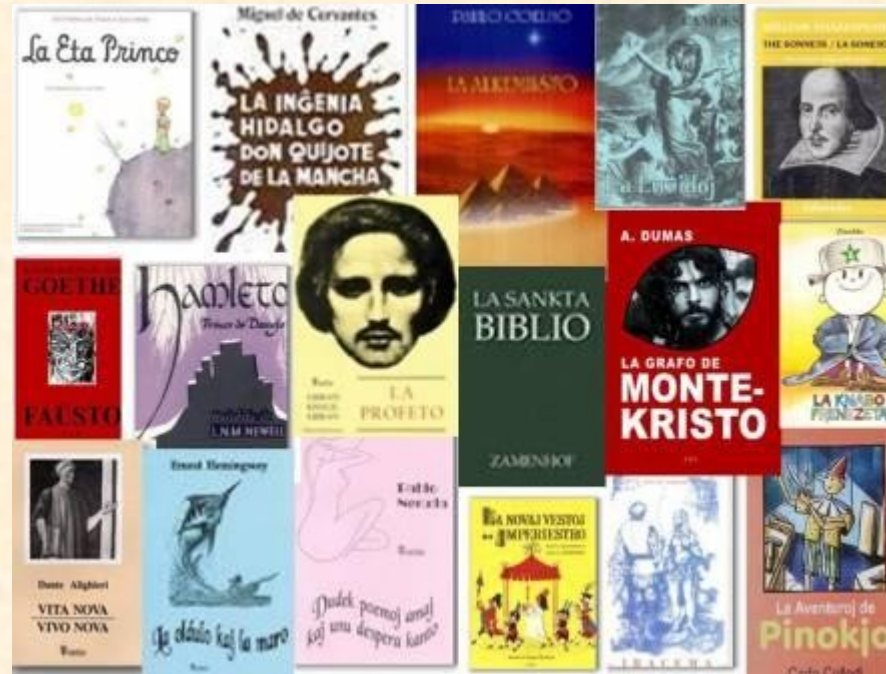
Homer' 1895-6 Iliado (trad. Abram Kofman)

Ŝekspir' 1904 La ventego (trad. Achille Motteau) / Ŝekspir' 1970 La Tempesto o (trad.
Kálmán Kalocsay)

Molier' 1904 L' Avarulo. (L'avare.) (trad. Samuel Meyer)

4. Logogenèse: la traduction (littéraire)

4. Logogenèse: la traduction (littéraire)

Homer' 1906 Eneado (Énéide (trad. Henri Vallienne) [kritiko de Gaston Waringhien kontraste al Montagu C. Butler en la Enciklopedio de Esperanto, 1934]

Bolesław Prus 1907 La Faraono (trad. Kazimierz Bein "Kabe")

Gogol 1907 La revizoro I (trad. Ludwik Zamenhof)

Molier 1908 Georgo Dandin,

Goet' 1908 Ifigenio en Tauhrido (trad. Ludwik Zamenhof)

Ŝiler 1907 La rabisto, (trad. Ludwik Zamenhof)

Biblio : 1907 La Malnova Testamento (1907- reviziita en 1926) (trad. Ludwik Zamenhof).

Orzeszkowa, Eliza 1910 Marta (trad. Ludwik Zamenhof)

4. Logogenèse: la traduction (littéraire)

<i>Hamlet, Act III, Sc. I</i> William Shakespeare (c. 1601)	<i>Hamleto Reĝido de Danujo,</i> Trad : L. L. Zamenhof 1894	<i>Hamleto Princo de Danujo</i> Trad : Leonard Newell 1964
<p>To be, or not to be, that is the question. Whether 'tis nobler in the mind to suffer The slings and arrows of outrageous fortune, Or to take arms against a sea of troubles, And, by opposing, end them. ..</p>	<p>Ĉu esti aŭ ne esti,--tiel staras Nun la demando: ĉu pli noble estas Elporti ĉiujn batojn, ĉiujn sagojn De la kolera sorto, aŭ sin armi Kontraŭ la tuta maro da mizeroj Kaj per la kontraŭstaro ilin fini?</p>	<p>Ĉu esti aŭ ne esti: jen demando Kiu plej gravas: ĉu pli noble estas Suferi en l' anim' la kuglojn, sagojn De l' violenta sorto, aŭ preninte armilojn kontraŭ maro da mizero, Rezisti por ĝin fini?</p>

4. Logogenèse: travaux techniques, scientifiques

Federico Villareal, 1904 Rezisteco de la ferkolonoj.

Charles Verax 1906 Elementa fotografa optiko.

Aleksandr Dombrovski 1908. Pri unu speco de kurbaj linioj, koncernantaj la Van Eŭklidan Postulaton.

René de Saussure 1909 La geometrio de "folietoj"; aŭ, Geometrio folietara.

René de Saussure 1910 La construction logique des mots en Espéranto, Genève, Universala Esperanta Librejo.

Richard Stolle 1911 Konsilioj pri Higieno.

Cyrillo Vörös 1912 Analitika geometrio absoluta.

Eugen Wüster 1921 Fizikaj grandoj kaj iliaj unuoj

P. Bovet 1923. Psikanalizo kaj Edukado.

4. Logogenèse: les travaux en terminologie

Hippolyte Sebert & Carlo Bourlet 1903 Scienca revuo (1969: 34 fakaj periodajhoj)

Charles Verax 1908 Vocabulaire Technique et Technologique Français-Espéranto

Borel, Emile, Aimé Cotton, Hippolyte Sebert, 1924 "Compte-rendu sur la question de la langue commune dans les sciences" de l'Académie des sciences (Institut de France)

Eugen Wüster 1924 Esperanto und der Techniker. Die Bedeutung der Welthilfssprache Esperanto für den Techniker, ihr Wesen und ihre Ausbreitung seit dem Weltkriege, 2. Auflage, Berlin und Dresden: Esperanto-Verlag Ellersiek & Borel G. m. b. H..

Eugen Wüster 1938 Internacia Elektroteknika Vortaro / International Electrotechnical Vocabulary, London.

Eugen Wüster 1938 Internacia Elektroteknika Terminologia Centro > Terminologia Esperanto-Centro.

Eugen Wüster 1971 International Information Centre for Terminology (Internacia informejo por terminologio) > Infoterm

4. Logogenèse : La Akademio

1905 Lingva Komitato.

1908 Akademio de Esperanto.

Orthographe : Pri niaj alfabeto kaj ortografio (1982), Pri apartaj teknikaj bezonoj rilate al niaj alfabeto kaj ortografio (2007)

Syntaxe : Pri la refleksivo (1971), Pri kelkaj misuzoj (1973), Pri la vorto “po” (1974), Pri pasivaj participoj (1967 kaj 1989), Esprimo de la aganto en komplementa funkcio (1986)

Lexique : Enketo kaj decidoj pri la Vortfarado (1967), Rekomendoj pri propraj nomoj (1989), Pri landnomoj (1974, 1985, 1989, 2003), Pri derivaĵoj de komun/a: komunumo, komunajo, komuno (1990), Naŭa Oficiala Aldono al la Universala Vortaro (2007)

5. Ontogenèse

5. Ontogenèse : création de la langue

« L'espéranto est une langue jeune, née de la rencontre entre un intense désir de communication transculturelle au sein d'une fraction de la population du monde et une proposition linguistique élaborée par un jeune polyglotte qui avait mis au point son projet en composant des poèmes et en traduisant des textes de différentes littératures. Adopté par des personnes d'origines ethniques et sociales dissemblables, ce projet, en servant à la communication, s'est naturellement transformé en une langue vivante par un processus collectif, anonyme, largement inconscient, fait d'une série d'interactions et de réajustements mutuels.... Le fait que, bien qu'apprise, la langue ne soit pas ressentie comme étrangère, lui donne, chez ses usagers, un statut psychologique particulier. »

(Claude Piron, Espéranto : l'image et la réalité)

5. Ontogenèse: influences idéologiques et linguistiques

NB: Ludwik L. Zamenhof

En 1859 Białystok (jida, rusa, pola, germana, franca, hebrua, greka, latina, angla...)

Tre frua aĝo : poemoj en la rusa

Post 1881 : aktivis en cionista movado : jida gramatiko

5. Ontogenèse : les « ancêtes » de l'espéranto

Labbé, Philippe (1650) "Lingue universalis missionum et commerciorum"

Carpophorophilus (1732) "Scriptura Oecumenica"

Sotos-Ochanto, Bonifacio (1845) "Universal"

De Rudelle, Louis (1859) "Pantos Dimou Gliosa"

Pirro (pseud.) (1868) "Universalaglot"

Schleyer, Johan Martin (1879) "Volapük "

Zamenhof, Ludwik (1887) "Internacia Lingvo" (pseud. « Doktoro Esperanto »)

5. Ontogenèse: création et recreations

Zamenhof propose 5 projets :

- a. 1878 Lingwe uniwersala
- b. 1881 Lingvo universala
- c. 1887 Internacia Lingvo (pseud. Doktoro Esperanto)
- d. 1894 "Reformita Esperanto"
- e. 1905 "Fundamenta Esperanto"

5. Ontogenèse: création et créations

"Lingwe uniwersala" 1878 :

Malamikete de las nacjes,	(Inimitié des nations)
Kadó, Kadó, jam temp' está;	(Tombe, tombe, le moment est venu);
La tot' homoze in familje	(Toute l'humanité, en une famille)
Konunigare so debá.	(Doit s'unir.)

Esperanto "moderna" 1887 :

Malamikeco de la nacioj,
Falu, falu, jam temp' estas;
La tuta homar' en familion
Kununuigi sin devas.

5. Ontogenèse: la révolte des « idistes »

« Ido »

(Louis Couturat & Léopold Leau, *Lingvo internaciona di la delegitaro (Ido)*. Stuttgart; Frank, 1908, p. 24.

eo, esperanta, esperantida, esperantido, esperanto II, esperanto reformita, esperanto simpligita, esperantuisho, esperido, esperilo, nov-esperanto, espido, espo...

eklekta, euroglot, eurolengo, eurolingva, euronord, europa latine, europal, european, europeu, extra lingua...

(Paolo Albani & Berlinghiero Buonarroti. *Dictionnaire des langues imaginaires*. Paris, Les Belles Lettres, 2010, p. 576.)

6. Phylogénèse

6. Phylogenèse : évolution lexicale

Lexique

aŭtentika > aŭtenta, deferenci > diferi, referenci > referi, spontanea > spontana

Ekzemploj de Grabowski (1880-1890) :

militistaro > armeo

ŝajnkauzo > preteksto

sensento > sveno

Phraséologie

‘poser / soulever + une question’ > fari /levi / meti/starigi + demandon

6. Phylogénèse : évolution morphologique

Morphologie lexicale

komputoro > komputilo, kalkulilo > adiciilo, sumilo, nombrilo

Morphologie grammaticale

mi parolas en Esperanto > Esperante, mi laboras en la hejmo > hejme

Ekzemploj de Grabowski (1880-1890) :

... ŝi ordadis kaj kunligadis sian tolaĵon kaj vestaĵon... Vladimiro haltis...

...li komencis pripensadi, prezentadi al si kaj certiĝis, ke li devis preni la vojon dekstren...

6. Phylogénèse : du discours vers le système

Exemples de productivité morphologique (« réanalyse ») chez les enfants espérantophones :

- malmiksi
- lang(et)i ['malmulte leki per la lango glaciaĵon']
- mi muzis en la muzejo
- ene estas akve...

(Corsetti, Renato 2005 L'esperanto dalla nascita: tra creatività e creolizzazione, L'Esperanto, 36/ 9, 534-554.)

Conclusions

John Swales 1990 « Communauté discursive » (vs. « Communauté linguistique »)

1) **Système de valeurs**

la Interna Ideo, Homaranismo... > Analiza Skolo, Raŭmismo...

2) **Infrastructure sociale**

Ligo Internacia de Esperantistoj, Lingva Komitato...> Universala Esperanto Asocio, Akademio...

3) **Système de « genres » textuels**

concordances, dictionnaires, leçons, poèmes, règles... > anthologies, blogs, conférences, journaux, revues...

4) **Système lexico-gramatical**

orthographe, grammaire, lexique... > prononciation, terminologie, phraséologie...